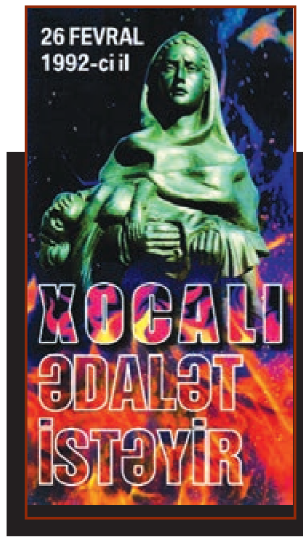

XX əsrin faciəsi - Xocalı soyqırımı 31

Xatirələrin ən ağrılı ünvanı

"Dağlarla əhatələnmiş, çayları bolsulu, buz bulaqlı, yaşıl çəmənli, bağbağatlı... Belə bir yerdi Xocalı... Təbiətin ən gözəl fəslidir yaz... Xocalı isə dörd fəsildə də gözəldi. Qar yağanda bir cür, yağış yağanda başqa cür gözəllik verirdi ona. Bahar gəlirdi. Bambaşqa gözəllik bürüyürdü hüsnünü. Cürbəcür dərmanlarda dərdlərimizə əlac axtarırıq indi. Xocalıda yaşayanda bizə dərman da lazım deyildi. Suyu, havası, dağları, o torpaqdan boy verən bitki, çiçək min bir dərdin dərmanı idi".

Xatirələrinin ən şirinlərinin, ən gözəllərinin də, ən ağrılısının, əzablısının da ünvanı olmuş şəhərdən - Xocalıdan danışır Xocalı Şəhid Ailələri Cəmiyyətinin sədri Mehriban Əhməd qızı Əliyeva. Göz açıb nağıllardan, əfsanələrdən, xəyallardan daha gözəl olan o məkanı görmüşdü: Bizim üçün sanki həyatın qanunauyğunluğu idi bu... Xocalıda dünyaya göz açmışdıq. Orda boya-başa çatmışdıq. Ailə qurub ev-eşik, oğul-qız sahibi olmuşduq. Son mənzilimiz də ulularımızın uyuduğu o torpaqlarda, bir məzarlıq yer olmalıydı... Ağlımıza gəlməyən başımıza gəldi... Ancaq Xocalı faciəsi birdən-birə baş vermədi".

Xəyalı gözüyaşlı xatirələrindən keçib, uşaqlıq illərinə çatır. Orada ki, yaşlı atası, bacı-qardaşları sağdırlar. Anasını isə xatırlamır. O, dünyadan köçəndə Mehriban xanım yaşyarımlıq olub. Atası Əhməd kişi yenidən ailə qurub. İkinci evlilikdən də altı qızı, bir oğlu dünyaya gəlib. On üç uşaqlı böyük bir ailə olublar. Əhməd kişinin ocağında mehribanlıq hökm sürüb. Bir də Mehriban xanım xalasından analıq mehri, məhəbbəti görüb.

"Mənim atam yüz ildən çox yaşadı. Atam kimi yaşlı insanlar XX əsrdə Xocalının erməni quldurları tərəfindən üç dəfə yandırdıqlarından, yerli əhaliyə divan tutduqlarından danışırdılar. Kəndimizdən bir az aralıda ot basmış yerlərdə köhnə daşlar vardı. Ev yerləri idi. Atam deyirdi ki, əvvəllər Xocalı burada yerləşirdi. Ermənilər kəndə hücum ediblər. Evlərə od vurublar. Yerli sakinlərə işgəncələr veriblər. O zaman da neçə-neçə xocalılını vəhşicəsinə qətlə yetiriblər. Atam deyirdi ki, Azərbaycanın cavan-cavan oğlanlarını ermənilər tuturdular, öküz arabasının çarxlarına zəncirləyirdilər. Samovarı da qaynaya-qaynaya onların belinə bağlayırdılar. Sonra qamçılayırdılar ki, tərpəndikcə, samovarın qaynar suyu üstlərinə tökülsün. Onlar çığıra-çığıra yanırdılar. Ermənilər gülürdülər. XX əsrin sonlarında Xocalıya dördüncü dəfə od vurdular. Amma onda atam artıq vəfat etmişdi, o dəhşətləri görmədi".

Mehriban Əliyeva deyir ki, Xocalıda qədimliyinin nişanəsi olan kurqanlar, abidələr vardı. Onların hər biri o torpaqların əzəli sakinlərinin kimliyini təsdiq edirdi. Ancaq ermənilər Qarabağa gəlmə olduqlarını hələ özləri də etiraf etdikləri vaxtlarda belə yerli əhalidən daha imtiyazlı, arxalı idilər. SSRİ-nin mərkəzindən onlara himayədarlıq edilirdi. Görünür, məqsəd Qarabağı erməniləşdirmək idi. Ancaq Qarabağa əsli-kökü ilə, fikri-düşüncəsi ilə bağlı olan əhali vardı. Bir də Azərbaycan xalqının vətənpərvər, təəssübkeş, savadlı övladları məkrli erməni planlarını reallaşmağa qoymurdu. Onlardan biri də yalnız silahı ilə deyil, həm də iti qələmi, kəsərli sözləri ilə erməni saxtakarlığını ifşa edən Şöhrət Usub oğlu Həsənov idi. O, 1944-cü ildə Xocalıda dünyaya gəlib. Atası Usubla anası Mədinənin on dörd uşaqdan sağ qalan yeganə övladı, madarı olub. Elə adını da üzünü görmədiyi atası qoyub. Usub Həsənov Böyük Vətən müharibəsinə gedəndə altı aylıq hamilə olan həyat yoldaşına deyib: "Ürəyimə damıb, bu uşaq sağ qalacaq, mənim qızım da, oğlum da olsa, adını Şöhrət qoy. Qoy o mənim şöhrətim olsun. Vətəninə xeyirli övlad olsun. Şöhrət qazansın".

Usub Həsənov müharibədən geri dönməyib. Şöhrət Həsənovu anası böyük çətinliklərlə böyüdüb. O, orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirib. Bakıya gəlib ali təhsil aldıqdan sonra geri dönüb. Yalnız ona görə yox ki, anasını tək qoymayıb, həm də Şöhrət Həsənov da həyatını Xocalısız təsəvvür etməyən insanlardan olub.

Mehriban xanım danışır: "Ailə qurduq, beş qızımız, bir oğlumuz oldu. Ev tikdik. Xoş günlərimiz vardı. Ancaq elə o vaxtlar da Şöhrətin rahat ömür sürdüyünü deyə bilmərəm. O, çox bilikli, savadlı adam idi. Bir neçə dil bilirdi. Şöhrət bir neçə vəzifə icra edirdi, icra hakiminin birinci müavini idi. Şöhrət yalnız silahla döyüşməyib. Hələ bu hadisələrdən qabaq Şöhrət tarixi faktlarla, kəsərli sözlərlə ermənilərin cavabını verir, onları susdururdu. Yaşlı insanlardan imza toplayıb o vaxt SSRİ Ali Sovetinə yazmışdı ki, bizim ulu babalarımızın sümüklərini ermənilər məzarlarından çıxarıb, Xocalının köhnə qəbiristanlığının yerində Yeni Noragil kəndi salıblar. Sonra elə bir məqalə də yazmışdı. Hətta ermənilər Şöhrətin başına pul qoymuşdular ki, kim öldürsə, ona verəcəyik".

1988-ci ildən Qarabağın bir çox yerləri kimi, Xocalının da ağır günləri başladı. 1992-ci ildə isə vəziyyət olduqca ağır idi. Xocalı mühasirədə idi. Xocalının qeyrətli oğulları özünümüdafiə batalyonu yaratmışdılar. Mehriban xanım xatırlayır: "Kəndin kişiləri evdə gecələmirdilər. Səhərə qədər Xocalıya keşik çəkirdilər. Silah yox idi. Kiminin əlində ov tüfəngi, kiminin taxta, dəmir parçası postlarda dayanırdı. Şöhrət də postda olurdu. Evə gələndə sırsıra bağlamış kirpiklərini çətinliklə aça bilirdi. O, səhər saat 6-da qayıdırdı. Sonra da idarəyə gedirdi, vəzifəsini yerinə yetirirdi. Bir yandan da guya Qarabağa sakitlik yaratmaq üçün gələn, Xankəndidə qərargah yaratmış Viktor Polyaniçko ilə danışıqlara gedirdi".

Xocalı tez-tez atəşə məruz qalırdı. Qadınlar, uşaqlar, ahıllar zirzəmilərə sığınırdılar. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə saat 11-i keçmişdi. Mehriban xanım xatırlayır: "Yatmışdıq. Yenə atəş açmağa başladılar. Səslər ara vermədi. Postda duranlar gəlib bizə dedilər ki, çıxmaq lazımdı. Şöhrət də gəlmişdi. Yerindən duran küçələrə qaçırdı. Əynimizə isti paltar geyinməyə belə vaxt yox idi. Ancaq biz o gecə də güman eləmirdik Xocalıdan gedərik. Hava çox soyuqdu, qar yağır, şaxta qılınc kimi kəsirdi. Xankəndidə o vaxt sovet ordusunun 366-cı motoatıcı diviziyası yerləşirdi. Həmin diviziyanın tankları yeridi üstümüzə, arxasınca piyada ermənilər oxuya-oxuya, oynaya-oynaya gəlirdilər. Ermənilər əllərindəki yandırıcı maddələri evlərə atırdılar. 9 ailədən bir canlı da sağ çıxmadı. Yanıb kül oldular. Naəlac qalmışdıq. Kətik dağın ətəyindən Qarqar çayı axırdı. Dərindi və iti axırdı".

İnsanlar Qarqar çayının buz kimi soyuq, dərin sularına vurdular özlərini. Güllə ara vermirdi. Mehriban Əliyeva danışır: "Boğazımıza qədər suya batmışdıq. Çaydan keçib Kətik meşəsinə girdik. O meşədə Qara qaya deyilən bir yer var. Həmin qayaya mən Qanlı qaya deyirəm. Çünki orda xocalılılara elə divan tutdular ki... Mənfur düşmən Qara qayada pusqu qurmuşdu. Xocalılıları BTR, zirehli tanklar, iriçaplı pulemyotlarla qarşıladılar. Yerdəki ağ qar xocalılıların al qanlarına boyandı. Meyitlərə də zorakılıq edirdilər. Qulaqlarını, burunlarını kəsdilər, gözlərini çıxardılar. Yaşlı bir nənənin döşlərini kəsdilər. Bir ərlə arvadı məftillə bir-birinə bağlayıb, məcbur ediblər ki, desinlər Qarabağ ermənilərindir. Onlar da deməyiblər. Benzin töküb ikisini bir yerdə diri-diri yandırıblar".

Fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Kətik meşəsində xocalılıların naləsi ərşə qalxmışdı. Vətənpərvər oğullar nə öz canlarını, nə də ailələrini xilas edə bilirdilər. Bütün xocalılılar bir ailəyə çevrilmişdi o gecə. Övladları ilə Kətik meşəsində əzab-əziyyətə qatlaşan Mehriban xanım da həyat yoldaşından ayrı düşmüşdü. Şöhrət Həsənov, Ələsgər Novruzov, Əlif Hacıyev, Tofiq Hüseynov, Araz Səlimov və başqaları soydaşlarına kömək edirdilər ki, mühasirədən çıxa bilsinlər, ermənilərə əsir düşməsinlər. Ancaq igidlərin hamını xilas etməyə gücləri yetmirdi. Düşmən hiyləgər, qəddar və təəssüf ki, daha güclü idi.

Mehriban xanım deyir: "Mənim böyük bacım Nənəş Səlimovanın həyat yoldaşını həmin gecə ermənilər meşədə qətlə yetirdilər. Nənəşi, üç oğlunu və iki qızını isə əsir götürdülər. Oğlanları axıra qədər vuruşdular. Ortancıl oğlu Arazı iki ayağından yaraladıqdan sonra əsir götürə bilmişdilər. Onları Əsgəranda donuz fermasında saxlayıblar. Tarix təkrar olunurdu. "Dədə Qorqud" dastanında olduğu kimi, Araz da anasına, bacılarına deyib ki, bizə işgəncə verərlər, öldürərlər, birdən qışqırarsınız, oğul, qardaş deyərsiniz... Deməyin. Sizə toxunarlar. Bacım Nənəş danışırdı ki, bir az keçəndən sonra balaca pəncərə vardı, ordan baxdım... Analar oğlanlarını, bacılar qardaşlarını ermənilərin doğradıqlarını gözləri ilə görüblər. Araz Səlimovun başını öz pulemyotu ilə əzdikdən sonra doğrayıbalr. Meyitlərini atıblar yolun ortasına. Əsirlikdən dönəndən sonra Nənəşin ermənilərin işgəncələrlə şəhid etdikləri oğlanlarının məzarları belə yox idi ki, heç olmasa, gedib ağlasın. O, heç bir il də dözmədi. Analarından sonra iki qızı biri infarktdan, o biri şəkər xəstəliyindən vəfat etdilər. Əslində, onlar elə o günlərdə - ermənilər tərəfindən əsir götürüləndə, doğmaları gözlərinin qabağında doğrananda, işgəncələrə məruz qalanda ölmüşdülər. Mənim bacım kimi, bacım qızları kimi o qədər Xocalı faciəsinin qurbanları var ki..."

Səlimov Araz Bahadır oğluna igidliyinə görə ölümündən sonra Milli Qəhrəman adı verilib. Mehriban xanım bildirir: "Bacım Məlahətin həyat yoldaşını gözlərinin qabağında vurublar. Altı yaşlı qızı Nəzakət deyib ki, atanı vurdular. Atasına sarı gedəndə ermənilər uşağı gülləyə tutublar. Görün nə qədər qansızdırlar".

Mehriban Əliyevanın digər bacısı Maryanın iki qızını Kətik meşəsində əsir götürüblər. Onları ermənilər əsirlikdə bir-birindən ayırıblar. Sevinci sonralar erməni əsirləri ilə dəyişdirə bilsələr də, on dörd yaşlı Aslanova Elnarə Tofiq qızından xəbər yoxdur. "Hələ də gözlərimiz yollardadır", - deyir Mehriban xanım.

Həyat yoldaşı Şöhrət Həsənovun da xalası oğlanları, əmisi oğlanları şəhid olub. Özü də son anlarına qədər xocalılıları xilas etməyə çalışıb. Əlindəki balaca avtomatı bir an yerə qoymayıb. Yüzlərlə soydaşı kimi qəhrəman Şöhrət Həsənovu da ermənilər şəhid ediblər.

Nə qədər ağır olsa da, yada salır, danışır Mehriban xanım: "Nə müsibətlə gəlib Ağdama çıxdıq. Ağdamlılar harayımıza yetişdilər. Əlləri çatdığı qədər meşədən xocalılı şəhidlərin meyitlərini çıxarır, yük maşını ilə Ağdam məscidinə gətirirdilər ki, dəfn etsinlər. Xocalı soyqırımından sağ çıxanlar orda öz əzizlərinin meyitini axtarırdılar. Yenə fəryad, nalə asimana qalxırdı. Bir aya yaxın uşaqlarımla Şöhrəti harayladıq. Səsimiz dağlarda əks-səda verirdi. Elə bilirdim meşədən səsimizə səs verirlər. Çətinliklə də olsa, həyat yoldaşımın nəşini gətirdilər. Ermənilər demişdilər ki, Şöhrət Həsənovun danışan dilini, yazan əlini kəsəcəyik, görən gözünü çıxaracağıq. Necə demişdilərsə elə də eləmişdilər... Meyitlərə də işgəncə verməyi yalnız erməni kimi qəddarlar, qaniçənlər bacara bilərlər".

Mehriban xanım deyir ki, həyat yoldaşının cibindən Xocalı sakinlərinin siyahısı çıxıb: "Deməli, o bilirmiş ki, ermənilər Xocalını məhv etmək niyyətindədirlər. İstəyirlər sonra da desinlər ki, Xocalı adında, Xocalı böyüklükdə şəhər olmayıb. Həyat yoldaşım da yazdığı əhalinin siyahısını cibinə qoyub".

Şöhrət Həsənov 1992-ci il martın 21-də Bakıda Şəhidlər xiyabanında dəfn olunub. Ölümündən sonra "İgidliyə görə" medalı ilə təltif olunub.

Həmişə arzulayırmış ki, övladları yaxşı təhsil alıb, dövlətə, xalqa layiqli vətəndaş kimi yetişsinlər. Mehriban xanım deyir: "Qızlarımızın üçü həkim, biri tibb bacısı, biri müəllim oldu. Almaz leytenant-polkovnik, Gülnarə mayor, Ruhiyyə kapitandır. Aygün baş tibb bacısıdır. Bəyaz isə müəllimdir. Ailəmizin sonbeşiyi Babəkin ermənilər Xocalı faciəsini törədəndə yeddi yaşı vardı. Zirzəmilərə sığındığımız günlərin həyəcanı, Kətik meşəsində çəkdiyimiz acılar onun sağlamlığını əlindən aldı, əsəbləri pozuldu, birinci qrup əlil oldu".

Bu qədər ağrı-acıların bir təsəllisi var. İkinci Qarabağ müharibəsi qəhrəman Azərbaycan Ordusunun zəfəri ilə başa çatdı. Mehriban xanımın ən böyük arzusu Xocalıya qayıtmaqdır. Deyir ki, kaş ömür vəfa eləsin, gedib oranı görüm, addım-addım gəzim Xocalını: "Ömrümüzdən ötən hər gün xatirəyə çevrilir. Xocalı bizim xatirəyə dönməyən keçmişimizdir. Ağrısı, acısı heç zaman dinmir. Məlhəmi o yerlərdir. Yeddi qurban demişəm, hər gün bir qurban kəsərəm. Dizin-dizin sürünüb torpağından, daşından, ağacından, yarpağından öpərəm Xocalının..."

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"